

do roku 1385. K tomu lze říci, že historie opakovaných pokusů o Brigitinu kanonizaci, úspěšně realizovanou v roce 1391, je značně komplikovaná (dvakrát byl kanonizační proces přerušen úmrtím papeže, což vždy znamenalo jeho vrácení na úplný začátek), a otázka datace Matoušovy *Propozice* může být rovněž složitější, než se na první pohled zdá. Srovnání Matoušova textu s propozicemi a apologetickými spisy jiných autorů, vzniklými ve stejném časovém období, by mohlo pomoci otázku datace přesněji řešit a umožnilo by zasadit Matoušův text do kontextu apologetické produkce Brigitiných obránců, která byla součástí polemiky strhnuvší se po roce 1378 v souvislosti s počátkem velkého papežského schismatu.

Historická kontextualizace Matoušovy *Propozice* zůstává úkolem budoucího bádání, kritická edice textu poskytuje pro takové snažení základní materiál. Totéž platí pro druhý editovaný text, totiž Matoušovu krátkou kompilaci z pašijových *Vidění*. Editorka určuje podrobně, odkud z osmidílného korpusu Brigitiných *Revelationes* pocházejí jednotlivé pasáže (věty a odstavce) Matoušova textu, což je opět dobrým východiskem pro důkladnější rozbor, právě tak jako důležité informace k rukopisnému dochování obou textů, filiaci rukopisů a ediční technice (s. CIII–CXII) a pečlivý kritický aparát k edici. Obsáhlý vysvětlivkový aparát měl být oproti tomu podroben důkladnější revizi, některé interpretace nepřispívají k lepšímu porozumění textů (např. s. 29, pozn. 58). Není také úplně jasné, podle jakých kritérií se vysvětlivkové komentáře řídí. Tyto malé výhrady neubírají publikaci na důležitosti: kritické edice dochovaných textů zůstávají i nadále základním kamenem veškerého dalšího bádání, na jehož výsledky se lze jen těšit.

PAVLÍNA RYCHTEROVÁ

Kniha dvacatera umění mistra Pavla Židka. Část přírodovědná, ed. Alena HADRAVOVÁ, Academia, Praha 2008
544 s., ISBN 978-80-200-1618-8

Po edici části Židkových *Knih dvacatera umění* pojednávající o řemeslech (1997) vydala Alena Hadravová další oddíl tohoto encyklopedického díla, věnovaný přírodovědě. Mistr Pavel Židek (po 1413–1471) vystudoval několik evropských univerzit, stal se doktorem filozofie, práv a lékařství a byl též vysvěcen knězem. Do své encyklopedie se

pokusil shrnout veškeré tehdejší vědění, dokončil ji asi v roce 1463. Rozdělil ji do dvaceti oddílů, každý věnoval jednomu „umění“ (ars), tedy jednomu vědnímu oboru. Dílo vyhotovil s pomocí řady obdobných středověkých encyklopedií, své prameny však, jak to bylo obvyklé, neprozradil. Některá hesla pouze přebíral z jednoho zdroje, jiná doplňoval, upravoval a rozšiřoval pomocí dalších pramenů. Vznikla tak jediná dochovaná středověká encyklopedie českého autora. Své životní dílo Židek věnoval českému králi Jiřímu z Poděbrad. Kniha se zachovala, bohužel ne v úplnosti, pouze v jediném rukopise v Jagellonské knihovně v Krakově. Chybí několik úvodních folií a výklad pěti posledních umění. Navíc se ze sedmera svobodných umění zcela ztratila geometrie, z aritmetiky zbylo jediné folio a také v musice chybí závěr.

Editorka tentokrát připravila k vydání oddíl přírodovědný. Podobně jako u již vydané části o řemeslnících vedly k volbě dochované marginálie se staročeským překladem latinských termínů. Přírodovědná část je rozdělena na osm oddílů: Ptáci, Létající tvorové (tam patří hmyz, brouci, motýli, ale i netopýr), Mořské ryby, Říční ryby, Čtyřnožci, Plazi a hadi, Červi (jsou tam však především žáby), Stromy. Většina oddílů má v úvodu stručnou definici, tzn. co je to pták, plovoucí zvíře či červ. Někdy následuje i několik hesel vztahujících se tematicky k danému oddílu. Třeba u plazů po definici druhu přichází výklad o přirozenosti plazů, o zařikávání hadů, o jejich jedu a výčet nejedovatějších hadů. Pak po sobě následují stručná výkladová hesla. Zatímco většina encyklopedistů řadí hesla abecedně, Židek je řadil jinak, např. ptáky a létající tvory podle velikosti, tj. od největšího k nejmenšímu. Hesla mívají podobnou strukturu: většinou je nejprve vylíčen vzhled zvířete, případně bývá uvedeno, kde žije, a poté následuje popis jeho chování a zvláštností.

Editorka se snažila o zpřístupnění díla co nejširšímu publiku. Proto latinskou edici provází český překlad, který je navíc zpestřen doprovodnými iluminacemi z jiných středověkých encyklopedií. Každé heslo Židkovy encyklopedie je navíc v podrobné poznámce objasněno: živočich či rostlina jsou identifikováni botanicky přesným názvem a nechybí ani odkazy na prameny v jiných encyklopedických dílech. Často tu najdeme objasnění výkladu, doplněného o středověké iluminace.

Edici předchází podrobný výklad o pramelech, z nichž Židek čerpal. Velká pozornost je věnována shodám se slovníky českého mistra

Klareteta (vznikly v době Karla IV.). Zdá se, že Žídkova encyklopedie zpracovává dnes ztracené dílo, které jako podklad posloužilo již Klaretovi. Srovnání Žídkova díla a ostatních encyklopedických děl nasvědčuje, že Žídkova encyklopedie není zdaleka bezvýznamným počinem.

Dnešnímu odbornému i laickému čtenáři poskytuje předkládaná kniha pohled na prapočátky přírodovědy jako vědního oboru a zároveň ukazuje imaginativní svět středověkého člověka, kde se v lesích spolu s kanci a medvědy proháněli jedno-rožci a satyrové.

KATEŘINA KUBÍNOVÁ

Hana PÁTKOVÁ, *Česká středověká paleografie*, Vedita, České Budějovice 2008

280 s., ISBN 978-80-86829-38-8

Ačkoli paleografie patří mezi základní instrumentarium každého medievisty, poslední monografie věnovaná této pomocné vědě vyšla déle než před stoletím. Nahradit dnes již nevyhovující příručku Gustava Friedricha *Učební kniha paleografie latinské* (Praha 1898) se rozhodla Hana Pátková, jež se přitom na Friedrichovu knihu programově odvolává. Autorka v úvodu dále uvádí, že její text má dvojí charakter: „*Na jedné straně jde o souhrnnou přehlednou příručku latinské paleografie, která by měla na moderní úrovni poskytnout celkovou informaci o vývoji latinského písma se zvláštním zřetelem k vývoji v českých zemích, na druhé straně se v řadě kapitol opírá o původní výzkum, a není tudíž kompilačním dílem.*“ (s. 9)

Autorka rozděluje svůj spis do šestnácti kapitol. První definuje samotnou paleografii a vymezuje ji vůči dalším pomocným vědám historickým (především diplomacie, kodikologii, epigrafice, numizmatice a sfragistice, případně dalším oborům jako papyrologie, grafologie a písmoznalectví). Druhá uvádí přehled vývoje oboru ve světě a v Čechách s tím, že největší důraz pokládá autorka na přehled vývoje paleografických studií v českých zemích. Ve třetí kapitole pojednává Pátková o rozboru písma, zvláště o Mabillonových zásadách (kritérium popisu, tvar, modul, duktus, váha a sklon písma), a také uvádí základní termíny pro morfologický popis písma, které vycházejí z návrhu několika-jazyčného slovníku mezinárodní paleografické komise (*Vocabularium parvum scripturae latinae*, Bratislava – Praha 2008). Následující čtyři oddíly

se věnují identifikaci a rozlišování písmařských rukou, kde autorka upozorňuje na nejčastější chyby a záměny, dále způsobu psaní, držení pera, způsobu čtení ve středověku a jeho vazbě na jazyk v souvislosti s grafickým uspořádáním textu, výuce psaní, středověkým traktátům o psaní a písmařským vzorníkům. Osmá kapitola popisuje používání psacích látek (papyrus, pergamen, papír, voskové tabulky), psacích náčiní a inkoustu, oddíl následující pak sleduje vnější formu rukopisu (kodex, svitek).

Jádrem celé knihy je desátá kapitola, která shrnuje a analyzuje vývoj latinského písma ve starověku a středověku. Jak je již naznačeno v názvu knihy, autorka upřednostňuje vývoj české středověké paleografie, tudíž se s písmi vyskytujícími se mimo území českých zemí (starší a mladší římská kurziva, unciála, polounciála, národní písma) nezabývá příliš široce; obšírněji se rozepisuje pouze u karoliny. Největší důraz klade Pátková na písma užívaná od přelomu 12. a 13. až do konce 15. století v Čechách, tzv. období gotických písem. Zde již autorka do své studie zpracovává výsledky svého dlouholetého bádání. Nenásilnou formou se zapojuje do diskuse o klasifikaci a názvosloví gotických písem, která se rozhořela v 60. a 70. letech 20. století mezi Jiřím Pražákem a Pavlem Spunarem, a argumenty této diskuse konfrontuje s vlastní vědeckou prací i výsledky nejnovějšího mezinárodního bádání. Ke konci kapitoly krátce rozebírá písmo českých prvotisků, pronikání humanistického písma a užívání číslic ve středověku. Poslední čtvrtina knihy nastiňuje možné způsoby zkratkových systémů, jakými jsou ligatury, nomina sacra, suspenze, kontrakce či zkratky zvláštního významu, které jsou rovněž graficky názorně zobrazeny a vysvětleny. Poté se autorka věnuje interpunkci, editorským zásahům a diakritickým znaménkům a především objasňuje, jak zasahovat či nezasahovat při tvorbě edice do středověkých textů. Kniha vyčerpává všechny důležité paleografické problémy, a jediná závažnější výtka se tak týká časté absence obrazových ukázek, které by osvětlily teoretické autorčiny závěry. Nebylo by rovněž na škodu připojit modelové popisy rukopisů, a dát tak vedle potřebné teorie i praktický návod v podobě konkrétních příkladů.

JIŘÍ PETRÁŠEK